

Latin Alfabeti ve Osmanlıca ile Telif Edilmiş İslâmî Literatürü Tanıtan Bibliyografik Kaynaklar

Nusrettin BOLELLİ*

Geliş Tarihi: 28.06.2018, Kabul Tarihi: 01.11.2018

Öz

İslam dünyasında erken dönemden itibaren İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında devam ede gelen telif çalışmaları yanında, bu çalışmaları ve onların müelliflerini tanıtmaya yönelik eserler de yazılmıştır. Muhammed b. İshâk b. Ebî Yakub en-Nedim'in (ö. 380/990) *el-Fihrist*'i bu türden eserlerin ilkidir. Son iki yüzyıla kadar bu türden eserlerin yazım dili İbnu'-Nedim'in *el-Fihrist*'te kullandığı Arapça'ydı. Son dönemlerde bu eserlerin yazım dilinde farklılıklar görülmeye başlandı. Arapça dışında Latin harfleriyle ve Osmanlıca kaynak eserler ve Fihristler telif edildi.

Bu araştırmada telifin başlangıç tarihinden itibaren Arapça, Osmanlıca veya Türkçe İslâmî ilimlerle ilgili eser yazan müelliflerin yazdıkları eserleri ve bu eserlerin baskı yeri ve tarihi hakkında bilgi veren Latin harfleriyle ve Osmanlıca yazılmış kaynak eserler ve fihristler tanıtılmıştır. Bu eserler de lügat, nahiv, sarf, belâgat, metin, tefsir, hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf, şiir divânları, mantık, felsefe, tarih, coğrafya,

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, (nusret.bolelli@hotmail.com).

edebiyat vs. konularda yazılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu alışmayla İslamî ilimlerin çeşitli alanlarında çalışmış araştırmacılar için vazgeçilmez kaynaklar niteliğinde olan bu eserlerin tanıtımı hedeflenmektedir. Yapılacak çalışmada betimsel bir dil kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Latin Alfabesi, Arapça, Osmanlıca, Türkçe, İslâmî ilimler, kaynak eserler, fihristler.

The Bibliographic Resources Written in the Latin alphabet and Ottoman Turkish alphabet Which Introduce Islamic Literature

Abstract

The studies in the various fields of Islamic sciences, their explanations, their annotations and their authors have been introduced as biographic studies from the early periods. *El-Fihrist* of Muhammed b. İřhâk b. Ebî Yakub en-Nedim'in (died 396/965) is the first of these studies. The language of these studies has been Arabic until the last two centuries. The writing language of these studies changed in the last periods. Apart from Arabic, studies with Latin alphabet and Ottoman resource studies and indexes started to be published.

In this study, Arabic and Turkish books written by Latin alphabet and Ottoman language, resource books and indexes, the explanations (*şerh*), annotations, place of publication, publication year are introduced. These studies give information about the studies written about lexems, syntax, grammar, rhetoric, text, *tefsir*, *hadith*, Islamic jurisprudence (*fiqh*), speculative theology (*kalâm*), Islamic mysticism, poetic *diwans*, Logic, Philosophy, history, geography and literature. I intend to introduce these irreplaceable resources and studies for the researchers who study in the various fields of Islamic sciences. A descriptive language will be used in te study.

Keywords: Latin alphabet, Arabic, Ottoman Turkish, Islamic sciences, references, indexes.

GİRİŐ

Gerek Müslüman yazarlar ve gerekse müsteşrikler tarafından tefsir, hadis, fıkıh, kelim, ahlak, nahiv, sarf, lugat, biyografi, mantık, felsefe, tarih vb. sahalarda birçok eser yazılmıştır. Bununla birlikte İslam âleminde te'lif tarihinden itibaren günümüze kadar yazılan bu eserleri, onların şerhlerini, zeyillerini, baskı yerlerini ve tarihlerini tanıtmaq gayesiyle de biyografik-bibliyografik kaynaklar ve fihristler kaleme alınmış ve böylece bu zengin miras araştırmacılara tanıtılarak istifadelerine sunulmuştur. Bu eserlerde kullanılan dil Arapçaydı. Ancak son iki asırda bu türden eserler için Arap-

ça dışında başka diller de kullanılmaya başlandı. Çalışmamızda bu türden olup Latin alfabesi ve Osmanlıca olarak yazılmış eserlerin en önemlileri tanıtılacaktır.

1. CARL BROCKELMANN (1868- 1956), GAL, (GESCHİSHTE DER ARABİSCHEN LİTTERATUR)

İslâm kültür tarihine dair biyografik-bibliyografik eseriyle tanınan Alman şarkiyatçısı ve Türkolog Carl Brockelmann, Hamburg'un kuzeydoğusundaki Rostock şehrinde doğdu. Daha lisede iken dil öğrenme konusundaki olağan üstü kabiliyetiyle dikkati çekti. İbrânî, Ârâmî ve Süryânî dillerini öğrendi. 1886'da Rostock Üniversitesi'ne girdi; şarkiyat tahsilinin yanı sıra Yunanca, Latince, Arapça, Habeşçe, Türkçe, Sanskritçe, Ermenice'yi de öğrendi. Mısır tarihi ve Kuzey ve Güney Afrika dilleriyle de meşgul oldu.

1900'den itibaren Berlin, Erlangen ve Breslau üniversitelerinde ders verdi. 1903'te Breslau ve Hamburg kütüphanelerindeki yazma eserlerin kataloglarını yaptı ve aynı yıl içinde Königsberg Üniversitesi'nde ordinaryüs profesör oldu. 1909-1922 yılları arasında Halle Üniversitesi'nde bulundu. 1918'de rektör seçildi. 1923'ten itibaren Breslau'a geçti. Burada da 1932 yılında rektör seçildi. Fakat yahudi asıllı bazı profesörleri himaye ettiği için nasyonal sosyalist basının sert tenkitlerine hedef oldu ve Hitler iktidara gelince istifa ederek 1935 sonbaharında emekliye ayrıldı. 1947-1953 yılları arasında tekrar öğretim hayatına dönen Brockelmann, Halle Üniversitesi'nde şeref profesörü olarak ders verdi. 6 Mayıs 1956'da Halle'de öldü.

Geschichte der Arabischen Litteratur (Weimar 1898-1902). Carl Brockelmann (öl. 1956) tarafından telif edilen ve kısaca GAL diye anılan biyografik ve bibliyografik yapıda iki ciltlik bir eserdir. Bu eserde câhiliyye döneminden eserin telif edildiği döneme, yani asrımızın ilk yarısına yakın bir zamana kadar geçen devre içerisinde Arapça eser vermiş müelliflerin hayatları, bu husustaki kaynakları ve eserlerini ele alan bir başvuru kitabıdır. Brockelmann, biyografisini verdiği kimselerin ölüm tarihlerine göre kronolojik olarak sıralamış, müellifin eserlerinden basılanları yer ve tarihleriyle, yazma halinde olanları ise dünyada buldukları kütüphane ve numarasıyla göstermiştir. Ansiklopedik şekilde Brockelmann'ın kitabı edebî ve fikrî hayatla ilgili çeşitli meseleleri ele alır, bahsettiği her ilim dalı bâbında önemli kişilerin biyografisini ve eserlerini vermekten başka bu eserlerin şerhlerini, zeyillerini, buldukları yerleri, basım tarihlerini ve neşredenleri zikreder.

Aynı müellif tarafından kaleme alınan *Supplementband*'lar, *GAL*'de geçen bilgileri ikmal etmek üzere telif edilmiştir. Bu nedenle müellif *Supplementband*'lardaki bilgilerin yanına Zu S. (=... Sahifesine ek) işaretini koymuştur ki bu işaretin yanındaki rakam *GAL*'ın birinci baskısındaki sayfa numaralarını göstermektedir. Bu itibarla *Supplementband*'da yer alan bir biyografi hakkında esas bilgi bu biyografinin yanında veriler Zu.S. işaretinin karşısındaki rakam, *GAL*'da bulunarak elde edilir. *Supplementband*'daki bilgi ise ektir. *Supplementband*'ın üçüncü cildinde yer alan ve a-müellifler indeksi, b- kitap adları indeksi, c- Avrupalı nâşirler indeksi olmak üzere üç kısımdan oluşan indeks, eserden istifadeyi kolaylaştırmaktadır. Bu indekslerde kullanılan G=*GAL* ve S=*Supplementband* anlamına gelmektedir. İndekste G harfinden sonra gelen romen rakamı *GAL*'ın cildini, ondan sonra gelen sayı da *GAL*'ın sahifelerinin kenarındaki yan numaraları, yani eserin birinci baskısındaki sayfa numaralarını, S harfinden sonra gelen romen rakamı *Supplementband*'ın cildini, diğer rakamlar ise normal sayfa numaralarını göstermektedir.

Bu eserde istifade edilen ve içinde çok sık geçen kaynakların ve katalogların kısaltmaları ile açık şekilleri, alfabetik sıra içinde *GAL*, I, s. 3-5 ile *Supplementband*, I, s. 4-11 arasında ve diğer bazı kaynaklarda S. 11-13'de gösterilmektedir. *GAL* iki cilt olarak 1943-1949 yılları arasında, *Supplementband* da üç cilt olarak 1937- 1942 yılları arasında Leiden'de neşredilmiştir.

Eserin bir kısmı 'Abdulhalim en-Neccâr (I-III ciltler), es-Seyyid Ya'kûb Bekr ve Ramazan 'Abduttevvâb (IV-VI ciltler) tarafından Arapça'ya tercüme edilerek, altı cilt halinde *Târîhu'l-edebi'l-'arabî* adıyla Kahire'de neşredilmiştir. Ancak mütercimler tercüme esnasında Brockelmann'ın *GAL* ve *Supplementband*'lardaki metoduna bağlı kalmamışlar, bazı bilgileri bir araya toplayarak bir takım ilaveler ve mülâhazalar eklemişler, bu eklere de eserin orijinalin de yer almadığını göstermek amacıyla bir yıldız işareti koymuşlardır. *Târîhu'l-edebi'l-'arabî* adı ile yapılan tercümenin altı cildi şu şekilde tertip edilmiştir:

Birinci cilt, câhiliyye döneminden Emevilerin yıkılışına kadar geçen devrenin arap edebiyatını kapsar ve üç cüze ayrılır. İkinci ciltte Emeviler döneminden Abbâsîler dönemine geçiş, yaşadıkları bölgelere göre 64 şairin biyografisi, sanatsal nesir ve 14 nesircinin biyografisi, şehirlere göre Arap filolojisi ve 180 dil âliminin biyografisi ele alınmıştır. Üçüncü ciltte tarih, 116 tarihçinin biyografisi, gece sohbeti edebiyatı ve 32 yazarın biyografisi, hadis ilmi ve 77 muhaddisin biyografisi, fıkıh ilmi ve 106 fakihin biyografisi yer almaktadır. Dördüncü ciltte Kur'ân ilimleri ile bu ilimle uğraşan âlimlerden

32 kişinin biyografisi, Akâid ve 26 âlimin biyografisi, tasavvuf ve tasavvufla ilgilenen kimselerden 31 kişinin biyografisi, tercüme faaliyetleri ve 20 mütercimın biyografisi, Felsefe ve yedi felsefecinin biyografisi, Aritmetik ve 28 âlimin biyografisi, Astroloji ve Astronomi ile uğraşan kimselerden 37 kişinin biyografisi, Coğrafya ve 23 âlimin biyografisi, tıp ilmi ve 33 tıp âliminin biyografisi bulunmaktadır. Beşinci ciltte h. 400-565 yılları arasında şiir, nesir ve filoloji işlemdir. Altıncı ciltte ise Tarih ve 145 tarihçinin biyografisi, sohbet edebiyatı ve 36 âlimin biyografisi, Hadis ilmi ve 101 muhaddisin biyografisi ile Fıkıh ilmi ve bu ilimle uğraşan 72 kişinin biyografisi ele alınmıştır.

Eser, Abdulhalim en-Neccâr, es-Seyyid Yakûb Bekr, Ramazan 'Abduttevvâb, Muhammed Avni Abdurrauf, Muhammed Hamdi Zakzûk, Ömer Sâber Abdulcelîl, Saîd Hasan Buhayrî, Hasan Mahmûd İsmâil, Ğarîb Muhammed Ğarîb ve Abdülhalim Mahmûd Ahmed'den oluşan mütercimler grubuna, el-Munazzametu'l-'arabiyye li't-terbiye ve's-sekâfe ve'l-'ulûm (Arap Kültür ve Bilim Teşkilatı) tarafından yeniden Arapça'ya tercüme ettirilmiş ve *Târîhu'l-'edebi'l-'arabî* adı altında Kahire'de basılmıştır.¹

2. FUAT SEZGİN, GAS, (GESCHİSHTTE DES ARABİSCHEN SCHRİFTTUMS)

Fuat Sezgin'in Arapça yazma eserler literatürüne dair kitabı. İslâm medeniyeti tarihinin başlangıcından itibaren gelişmiş naklî ve aklî ilimlere ait literatürü konu edinen *Geschichte des arabischen Schrifttums* (GAS), Türkiyeli bir âlim olan Fuat Sezgin'in Frankfurt'ta yürüttüğü geniş kapsamlı araştırma ve yayın projesinin henüz tamamlanmamış ürünüdür. Bu büyük çaplı

1 Ebu'l-Kâsım Sehâb, *Ferheng-i Hâverşinâsân*, (Tahran, ts.), 73-75; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikun*, (Kahire, 1980), 2: 424-430; O. Spies, "Verzeichnis der Schriften von Carl Brockelmann", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther – Universität Halle – Wittenberg, Gesellschafts Wissenschaftliche Reihe*, VII/4, (Leipzig, 1938); Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1984), 5:211-212; M. Mansuroğlu, "Carl Brockelmann (1868-1956)", *TDED*, VIII (1958), 109-112; İbrâhim Medkûr, "Carl Brockelmann el-Bibliyûcrâfi", *MMLA*, XXIV (1969), 12-16; Muhammed Hamîdullah, "Carl Brockelmann (1868-1956)", *İTED*, VII (1984), 243-248; Abdurrahman Bedevî, "Carl Brockelmann", *Mevsû'atü'l-müsteşrikun*, (Beyrut 1993), 98-105; Abdülmennân Ömer, "Brockelmann", *UDMÎ*, 4/1: 273-274; Rudolph Sellheim, "Brockelmann", *Elr.*, 4:456-457; Yusuf İlyân Serkis, *Mu'cemu'l-matbû'atü'l-'arabiyye ve'l-mu'arabe*, (Kahire: Mektebe es-sekâfeti'd-dîniyye, 2008), 1:553; Mehmet Kanar, "Geschichte der Arabischen Litteratur", *DİA*, İstanbul, 1996, 14:35-37; Sadî Çöğenli, - Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, (Erzurum, 2003), 265-267; Kenan Demirayak, *Arap –İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 684-686.

eserin, XI. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki dönemi içine alan ilk dokuz cildi yayımlanmış olup (Leiden 1967-1984) XI-XVIII. yüzyıllar arasını ihtiva etmesi planlanan beş ciltlik ikinci kısmı ise hazırlık safhasındadır. Şimdiye kadar yayımlanan ciltlerin konuları şunlardır: I. cilt (1967) Kur'an ilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelâm, tasavvuf; II. cilt (1975) şiir; III. cilt (1970) tıp, eczacılık, zooloji, veterinerlik; IV. cilt (1971) simya, kimya, botanik, tarım; V. cilt (1974) matematik; VI. cilt (1978) astronomi; VII. cilt (1979) astroloji, meteoroloji ve bununla ilgili disiplinler; VIII. cilt (1982) lugat ilmi; IX. cilt (1984) gramer. Hazırlanmakta olan ciltler ise temel İslâmî ilimlerin yanı sıra edebiyat, fizik, teknoloji, coğrafya, felsefe, mantık, ahlâk ve siyaset dallarına ait literatürü konu edinecektir.

Geschichte des arabischen Schrifttums' u başlangıçta Carl Brockelmann'ın *Geschichte der arabischen Litteratur* adlı eserine, özellikle İstanbul kütüphanelerindeki yazmalar bakımından bir ek olarak tasarlayan Fuat Sezgin daha sonra fikrini değiştirmiş ve bir ölçüde ondan da faydalanmakla birlikte tamamen yeni ve müstakil bir eser hazırlamaya girişmiştir. Sonuç olarak kitap, dünya kütüphanelerindeki Arapça yazmaların basit bir bibliyografik dökümü olmaktan çıkmış ve gerektiğinde derinlemesine tahlillere yer veren bir İslâmî ilimler tarihine dönüşmüştür. Fuat Sezgin hem ilim dalları için yazdığı mukaddimelerde, hem de İslâm ve tevarüs ettiği Helenistik çağ ilimler tarihinin ünlü şahsiyetleri üzerinde yoğunlaştırdığı incelemelerinde yöntem olarak bir ilim tarihçisi gibi çalışmış ve modern araştırmaların ışığında kaleme aldığı bu bölümleri yaygın kanaatleri değiştirebilecek yeni malzemelerle desteklemiştir. *Geschichte des arabischen Schrifttums'* un aynı zamanda kapsamlı bir ilimler tarihi olma özelliği, onun ilk yazılış amacı doğrultusunda erken dönemde kaleme alınan Arapça yazmalar literatürünün eksiksiz bir dökümünü verme çabasını ikinci plana itmemiş, eserde Brockelmann'ın ortaya koyduğu yazmalara birçok ilâve yapıldığı gibi günümüze kadar tanınmadan kalmış ya da müellifi belirlenememiş çeşitli eserler de gün ışığına çıkarılarak araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Bu muhteva ile araştırmacılara önemli miktarda malzeme verilirken aynı zamanda yeni araştırmalar yapmalarına imkân sağlayacak yeni ufuklar da açılmıştır. Nitekim erken döneme ait bu kapsamlı literatür taramasının geriye doğru götürüldükçe kendiliğinden yeni yorumlara yol açtığı görülmektedir. Meselâ ilk dönem hadis literatürü meselesi ele alındığında hadis yazımının sanıldığından -özellikle de şarkiyatçıların sandığından- çok daha gerilere gittiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde söz gelimi Câbir b. Hayyân'ın dayandığı

Helenistik literatür ele alındığında bu kültürün İslâm dünyasına bilinenden çok daha erken bir dönemde girmeye başladığı ve tercüme faaliyetinin de VII. yüzyıla kadar çıkarıldığı müşahede edilmektedir.

Eserde her ilim dalı için tarihî malzemenin elverdiği ölçüde uygulanan genel plan şöyledir: Önce o ilme ait tedvin tarihi modern araştırmaların ışığında incelenmekte, ardından kronolojik esasa göre Emevî ve Abbâsî dönemi müellifleri ele alınmakta (yaklaşık 430'a [1038] kadar), daha sonra her birinin hal tercümesi verilip arkasından da ondan bahseden klasik ve modern kaynaklar belirtilmektedir. Müelliflere dair bu bölüm gerektiği durumlarda hacimli bir monografiye dönüşmekte ve özellikle incelenen kişinin ilim tarihindeki yeri ve önemi aydınlatılmaktadır. Bunun arkasından eserlerine geçilerek bunların yeni bulunanlar da dahil olmak üzere yazma nüshaları, şerhleri, muhtasarları verilip bu eserlere öteki klasik müelliflerce yapılan atıflar tanıtılmaktadır. Ayrıca bu eserlerden yapılan iktibaslar kaydedilmekte ve daha sonra eğer varsa modern neşirleri, tercümeleri ve haklarında yapılmış araştırmalar tanıtılmaktadır. Her cildin sonunda müellif ve eserlerin, ayrıca Grekçe ve Latince kaynaklarla çağdaş yazarların indeksi yer almaktadır. Bunlardan başka çeşitli ciltlerde Arapça yazmaların bulunduğu dünya kütüphaneleriyle bu kitaplara dair katalogların listesi de sunulmuştur.

Geschichte des arabischen Schrifttums'un Almanca orijinali, E. J. Brill Yayınevi (Leiden) tarafından bastırılmaktadır. İlk iki cildin Arapça'ya tercümesi, *Târîhu't-türâsî'l-'Arabî* adıyla yapılmıştır. 1977-1978 yıllarında Fehmî Ebû'l-Fazl ve Mahmûd Fehmî Hicâzî tarafından çevrilen bu ciltler, **el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'âmme li'l-kitâb** adlı kuruluşun finansmanı ile Kahire'de yayımlanmıştır. Daha sonra bu projenin yürütülmesini, 1978 yılında İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi ile Melik Suûd Üniversitesi (eski Riyad Üniversitesi) üstlenmiş ve 1983'te İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi tarafından tekrar ele alınan I. ciltle (dört cüz) II. cildin (beş cüz) ilk üç cüzü aynı adla yayımlanmıştır. Bunların tercümesi Mahmûd Fehmî Hicâzî imzasını, 1984 yılında çıkan II. cildin dört ve beşinci cüzlerinin tercümesi ise Arafé Mustafa imzasını taşımaktadır. Abdullah b. Abdullah Hicâzî tarafından tercüme edilen IV. (1986 ve VII. (1410) ciltler Melik Suûd Üniversitesi, Arafé Mustafa tarafından tercüme edilen VIII. cilt de (iki cüz, 1988) Muhammed b. Suûd Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.²

2 Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, (Leiden: E.J. Brill yayınevi, 1967-84),

3.OSMANLI MÜELLİFLERİ, BURSALI, MEHMET TÂHİR, (1861-1925)

Osmanlı Müellifleri adlı eseriyle ünlü bibliyografya ve biyografi âlimi. Mehmet Tahir, 22 Kasım 1861'de Bursa'da doğdu. Tahsiline büyük babasının ailece yerleştiği Bursa'da başladı. Mülkiye Rüşdiyesi'ni bitirince dedesi gibi asker olarak yetişmesi istendiğinden 1875'te Bursa Askerî İdâdisi'ne verildi. Daha rüşdiyede okurken Haraççioğlu Medresesi'ne devam ederek Niğdeli Hoca Ali Efendi'den hususi dersler aldı. Onun edebî ve tarihî kültür kazanmasında, tasavvuf, tarih ve edebiyatla uğraştığı gibi bir divançe teşkil edecek kadar da şiirleri bulunan babasının (*Osmanlı Müellifleri*, II/2, 304-306) önemli bir yeri vardır. Bursalı Tâhir, ilk öce Rumeli'de Manastır, Kosova ve Selânik'ten başlayarak daha sonra Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Konya ve nihayet İstanbul kütüphanelerini dolaşp oralarda bulunan eserleri tek tek incelemiştir. O, böylece hayatını yorulmak ve usanmak bilmez bir gayretle, isim ve varlıkları ortadan silinmiş nice eser ve müellifi unutulmuşluktan kurtarma gibi bir hizmete vermiştir.

Bursalı Mehmet Tahir'in (öl. 1925) son ve en geniş eseri olan *Osmanlı Müellifleri*, yazarın yirmi beş yıl süren çalışmaları sonucu ortaya çıkmış değerli bir yapıttır. Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XX. Yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar bir zaman dilimini içeren eser, bu dönemde yetişmiş toplam 1691 müslüman yazarın biyografilerini ve eserlerinin tanıtımını konu edinmektedir. Eserde şahıs adları, alfabetik olarak değil, yazarların ihtisas alanları ve mesleklerine göre ayrı ayrı tasnif edilmesi şeklinde gösterilmiştir. Eserde yer alan biyografilerin 288'i tasavvuf büyükleri, 465'i dinî ve filolojik bilimlerle uğraşan bilim adamları, 510'unun şair ve edebiyatçılar, 237'sini tarih, 84'ünü tıp ve 107'sini de riyaî bilimler alanlarında eser vermiş yazarlara aittir. Bu temel kategorize dışında aynı şehir ve memlekette yetişmiş, aynı aileden gelmiş olmak gibi ilgilerle bu maddelere başka yazarlar ve eserleri hakkında da bilgiler eklenmiştir. Bu şekilde yer verilen yazar sayısı da 480'in üzerindedir. Eserde yer verilen ve hakkında bilgi bulunan eser sayısı 9.000'in üzerindedir. *Osmanlı Müellifleri*'ni hazırlamak için yazar bulunduğu görevin de avantajlarından yararlanarak Balkanlar'dan başlayarak kütüphaneleri tek tek dolaşmış, İstanbul kütüphanelerini de teker teker elden geçirmiş, ayrıca

1-9;; a.mlf., *GAS* (Ar.), I/1, mütercim in sunuşu, 5-6, Fuat Sezgin'in mukaddimeleri, 7-16; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleymân, *Kitâbetu'l-bahşîl-'ilmî*, (Mekke: 1403/1983), 171-173; Abdurrahmân 'Utbe, *Ma'a'l-Mektebeti'l-'arabiyye*, (Beyrut: 1978), 37-39; Baliç İsmail, "Geschichte des arabischen Schrifttums, *DIA.*, İstanbul, 1996, 14: 37-38; Demirayak, *Arap -İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, 688-690.

büyük kitap meraklılarının özel kütüphanelerini taramış, gidemediği yerlerdeki eserler hakkında da mektuplaşma yoluyla bilgi edinmeğe çalışmıştır.

Yazarın biyografileri verirken esas aldığı vazgeçilmez en dar çerçevesi, her yazarın doğum ve ölüm tarihi, yeri, asıl mesleğinin tespiti ile eserlerinin tek tek belirtilmesi şeklindedir. Özellikle yazarların ölüm tarihleri ve mezarlarının nerede bulunduğu konusunda son derece titizlik göstermiştir. Biyografiler, buldukları bölümler içerisinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Aynı ismi taşıyan müellifler ise vefat tarihleri kronolojisine göre verilmiştir. Belirli bir konu veya kitap etrafında kaleme alınmış çeşitli eserleri toplu olarak gösteren cetvellere ve listelere de yer verilmiştir. Eser yedi bölümden oluşmaktadır.

Yirmi yıllık bir çalışmadan sonra *Osmanlı Müellifleri*'nin ilk cildi 1915 yılında, II. Cildi (1922) ve daha sonra da III. cildi de yayımlanmıştır.

Müellif, bu eserini hazırlarken hem rahatsızmış hem de geçim sıkıntısını çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa yardım gayesiyle II. cildin ikinci kısmından 500 nüsha satın almıştır.³ Bursalı Tâhir Zeynep Kâmil Hastahanesi'nde tedavi altına alınmışken 28 Ekim 1925'te vefat etmiş ve ertesi perşembe günü ikindi namazından sonra Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı hazîresinde toprağa verilmiştir.

Eserin yeni harflerle ve dili sadeleştirilmiş olarak A. Fikri Yavuz- İsmail Özen tarafından üç cilt halinde hazırlanmış ve 1972-1975 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. I. Cilt: Bu ciltte iki bölüm yer almaktadır. Birinci bölüm: Mutasavvıflar. İkinci bölüm: Din bilginleri. II. Cilt: Tek bir bölümden oluşmaktadır: Şairler ve Edebiyatçılar. III. Cilt: Yedi bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölüm: Tarihçiler. Beşinci bölüm: Tabipler. Altıncı bölüm: Matematikçiler. Yedinci bölüm: Coğrafyacılar.

Bu eser, 2000 tarihinde Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım San. Ve Ticaret Limited Şirketi tarafından Ankara'da bir cilt halinde basılmıştır.⁴

- 3 Ali Kemalî Aksüt, *Profesör Mehmet Ali Aynî, Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: 1944), 466-467.
- 4 *Cumhuriyet*, nr. 25, 10 Rebülülâhir 1344 – 29 Teşrînievvel 1341-1925; Hayatı ve eserleri için bkz., Martin Hartmann, *Unpolitische Briefe aus der Türkei*, (Leipzig: 1910), 94-95, 158, 173-179, 217-218; Kâzım Nâmi [Duru], "Türkçe Sarfın Mûcidi", *TY*, y. 1, nr. 24 (5 Teşrînievvel 1328), 748-749; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "*Bursalı Tâhir Bey*", a.e., y. 2, nr. 22 (8 Ağustos 1329), 768-770; Fatih Kerimof, *İstanbul Mektupları*, (Orenburg: 1913), 437-438; Muallim Vahyî, *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlardan: Bursalı Tâhir Bey*, (İstanbul, 1335); Yusuf Akçuraoğlu, "Türklük Fikri, Türkçülük Cereyanı, Türk Ocakları", *Türk Yılı*, (İstanbul: 1928), 366-369; Osman Nuri Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kü-*

4. SİCİLLÎ OSMÂNÎ, MEHMED SÜREYYÂ (1845-1909)

Mehmed Süreyyâ, 1845 tarihinde Manastır'da doğmuştur. Zamanında yaygın olan eğitimini tamamladıktan sonra devlet görevleri dışında hemen hemen bütün mesaisini Osmanlı döneminin ünlü şahsiyetlerinin biyografilerinin ortaya çıkarılmasına ayırmıştır. Kendisinin açıkça belirtmemesine rağmen bu çalışmasında başlıca kaynakları arşiv belgeleri, yazma ve matbu eserlerle mezar kitâbeleri olmuştur.

En önemli eseri *Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye* adıyla da anılan *Sicill-i Osmânî*'dir. 3000 sayfayı bulan bu eserin ilk üç cildi İstanbul'da 1308-1311 (1890-1893) yılları arasında, IV. cildi tarihsiz olarak yayımlanmış, faksimile neşri ise Avrupa'da gerçekleştirilmiştir (I-IV, Heppenheim- Bergstrasse 1971). Sadece I. cildi Gültekin Oransoy tarafından Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdir? başlığıyla 1969'da yeni harflerle basmıştır. Anılan eserin tamamının sadeleştirilmiş neşirleri 1996'da İstanbul'da Tarih Vakfı ve Sebül yayınevleri tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Eser için 1965-1978 yılları arasında farklı zaman dilimlerinde İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde mezuniyet tezi olarak harf indeksi hazırlanmıştır.

Kısmen Osmanlı öncesi Türk-İslâm ve İslâm büyüklerine de yer verilen *Sicill-i Osmânî*'nin asıl konusu Osmanlı dönemi ricâlidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1899 yılı sonuna kadar yaşamış çeşitli meslek erbabının biyografilerini ihtiva eden bu ansiklopedik eser Osmanlı tarih araştırmacılarının başlıca müracaat kitaplarından biri olmuştur. Arşiv belgeleri, hususi ve resmî vekâyi'nâmeler başta olmak üzere diğer ana kaynaklara ve biyografi araştırmacıları için büyük önemi olan mezar taşı kitâbelerine dayanması esere orijinal bir nitelik kazandırırken hayatları hakkındaki bilgiler sınırlı olan ikinci, üçüncü ve dördüncü derecedeki kişilerden de söz etmesi *Sicill-i Osmânî*'nin önemini artıran bir başka sebeptir. Bazı yanlışlıklara, iltibas ve tekrarlarla bol miktardaki matbaa hatalarına ve düzensizliğine rağmen tek kişi tarafından büyük emekle hazırlanan bu tarih kaynağı henüz aşılamamıştır. Basımından sonra müellifinin tesbit ettiği yanlışlıkların tashihini ikinci

tüphanesi, (İstanbul, 1937), 23, 392-398; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, (İstanbul: 1931), 328-330, 357; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp.*, Genel bl. nr. 4519, 4/249; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Bursa: Teknik Kitabevi, 1970), 788-789; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: 1973), 446-447; Nihat Sâmî Banarlı, *RTET* (1978), 2/1078; Demirayak, *Arap -İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, (İstanbul: Cantaş Yayınevi, 2016), 477-478; Ayhan Aykurt, "Ansiklopedi", *DİA.*, (İstanbul: 1991), 3: 224; Ömer Faruk Akün, *DİA.*, (İstanbul: 1992), 6: 452-458.

bir baskısı yapılamadığından gerçekleştirilememiş, sadece IV. cildin sonuna on beş sayfalık bir hata-sevap cetveli konulabilmiştir. Eserde önce Osmanlı hânedanının erkek ve kadın bütün fertlerinden bahsedilmiş, ardından özel isimlere ve ölüm tarihlerine göre alfabetik olarak yüksek rütbeli devlet görevlileri, tarikat şeyhleri, âlimler, tarihçiler, coğrafyacılar, kurrâlar, hattatlar, mühendisler ve matematikçilerle diğer şahsiyetlere ait 20.000 civarında biyografi sıralanmıştır.

IV. ciltte 679'dan sonra gelen sayfalarda kuruluştan itibaren zâdegân denilen ünlü ailelerin alfabetik listesi; 713 sayfadan itibaren "Tezyîl" başlığı altında bölümler ve alt başlıklar halinde padişah damatlarının, padişah hocalarının, imâm-ı sultânîlerin ve hekimbaşların listeleri yer alır. Daha sonra Dârüssaâde ağalarından, silâhdar ağalardan ve bunun devamı niteliğinde olan mâbeyn müşirlerinden, serkurenâ denilen yâverlerden, mâbeyn başkâtiplerinden ve büyük mîrâhurlardan söz edilir. Ardından vüzerâ, kazasker, Bâbîâli ve Tanzimat ricâlinin, şeyhülislâmların, yeniçeri ağalarının, seraskerlerin, topçubaşı ve tophane nâzırlarının, kaptan-ı deryâların; Mühendishane, Harbiye ve Bahriye mekteplerinden yetişmiş müşirlerin listeleri bulunur. Daha sonra kalemiye sınıfına geçilerek nişancıların, reîsülküttâbların ve hâriciye nâzırlarının, sadâret kethüdâları ve dâhiliye nâzırları ile sadâret müsteşarlarının, çavuşbaşlıkların ve deâvî nâzırlarının, başdefterdarların ve maliye nâzırlarının, rûsûmât emirlerinin, Evkâf-ı Hümayun nâzırlarının, darphâne nâzırlarının listeleri verilir. Son kısımda yine alt başlıklar halinde Kıbrıs hanlarının, Mısır ve Budin (Macaristan) valilerinin, tarikat pîrlerinin listeleri sıralandıktan sonra eserin basımı esnasında vefat eden önemli kişilerin yine alfabetik olarak kısaca hayat hikâyeleri anlatılır. Bu arada kitabın basımı sırasında devlet hizmetinde bulunan gayri müslim ricâle ayrıca lakabı ve şöhreti isminden daha çok bilinen kişilerin listesine de yer verilir. Müellif eserine aldığı kişilerin önce adını, lakabını, şöhretini veya nisbesini zikreder, daha sonra resmî hayatına geçerek eserleri hakkında kısaca bilgi verir; ardından ölüm yılını, mezarının bulunduğu yeri belirtir, evlât ve torunlarından söz eder.

Mehmed Süreyyâ'nın ömür boyu topladığı notların sadece bir kısmını ihtiva eden bu çalışmasını daha mükemmel hale getirmek ve bazı yanlışlarını düzeltmek istediği, bu amaçla *Tekmile-i Sicill-i Osmânî ve Zeylû'z-zeyl* adında ilâveler yaptığı, ancak bunları neşredemediği bilinmektedir. Mehmed Zeki Pakalın tarafından *Sicill-i Osmânî Zeyli (Son Osmanlı Büyüklüğü)* adıyla yapılan on dokuz ciltlik zeyil ise müellifin hattıyla yazma halinde Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulun-maktadır.

Mehmed Süreyyâ'nın ilk eseri olan ve 1831-1875 yılları arasında bazı Osmanlı devlet adamlarının tayin, azil ve ölüm tarihlerini veren iki ciltlik *Nuhbetü'l-vekâyi'* in yalnız 1853 yılı sonuna kadar gelen I. cildi yayımlanmıştır. Zikredilen tarihler arasında Osmanlı teşkilât ve müesseselerindeki değişiklikleri de belirtme amacı güden eserin başlıca kaynakları *Takvîm-i Vekâyi' ve Cerîde-i Havâdis* gibi dönemin ilk gazeteleridir. Esere tevcihatla ilgili bazı hatt-ı hümayunlar da eklenmiştir. *Nuhbetü'l-vekâyi'* in basılmayan kısmının bir kopyası Osman Ferit Sağlam'ın Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne intikal eden kitapları arasında yer almaktadır.⁵

5. KÂMÛSÜ'L-A'LÂM, ŞEMSEDDİN SÂMÎ (Ö. 1320/1904)

Şemseddin Sâmî (öl. 1320/1904) tarafından kaleme alınan *Kamusu'l-A'lâm* ansiklopedik bir eserdir. Bu eser; kavimler, ümmetler, peygamberler, halifeler, sahabîler ilim adamları, şairler, edipler vb. gibi her sınıftan pek çok kimsenin biyografilerini içermektedir. Ayrıca kıtalar, devletler, denizler, göller vb. gibi yer ve memleket isimleri ve bunlar hakkında bilgiler ihtiva eden bir umumî tarih, coğrafya ve meşhur adamlar ansiklopedisi olup bilhassa İslam ve doğuya ait çok sayıda madde barındırmaktadır. Eser, Bouillet'nin "*Dictionna universel d'histoire et de geographie*" örnek alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca çok sayıda İslam âliminin hayatını ele aldığı gibi yazdıkları eserlerini de tanıtır. Bu eserde isimler alfabetik olarak tertip edilmiştir. *Kâmûsü'l-a'lâm* 1306-1316 yılları arasında altı cilt halinde İstanbul'da neşredilmiştir. Ayrıca 2006 yılında Ankara'da Kaşgar yayınevi tarafında ofset baskısı yapılmıştır.⁶

5 BA, Mülga Dâhiliye Nezâreti, *Sicill-i Umûmî Defterleri*, nr. 113, s. 41; Mehmet Tâhir Bursevî, *Sicill-i Osmânî*, 2:178; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, 3/ 36-37; Abdurrahman Şeref, *Târih Musâhabeleri*, (İstanbul 1339), 339-340; İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yedigün neşriyat, 1946), 361; Babinger (Üçok), 419-421; a.mlf., "Turaiyâ Mehmed", *EI (Fr.)*, 4:778-779; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 468-470; Abdülkadir Özcan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tezleri*, (İstanbul: 1984), 192; Halil Edib, "Ziyâ-i Elîm", *Beyânüllhak*, sy. 17-18, (İstanbul 1324-26), 386 vd., 396 vd.; Ömer Faruk Akün, "Süreyyâ", *İA*, 11: 247-249; İsmet Parmaksızoğlu, "Süreyya Bey, Mehmed", *Türk Ansiklopedisi*, 30:145-146; C. Woodhead, "Türeyyâ", *EI² (İng.)*, 10: 450; "Mehmed Süreyya", *TDEA*, 6:219; İsmail Kara, "Sicill-i Osmânî", *TDEA*, 8:11; Utbe, *Me'a'l-mektebeti'l-arabiyye*, 102; Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, 475; Ayhan Aykut, "Ansiklopedi", *DİA*, (İstanbul 1991), 3: 223; Abdülkadir Özcan, "Mehmet Süreyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 527-529.

6 İsmail Hakkı, *Şemseddin Sâmî Bey*, (İstanbul: 1311); Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *Şemsettin*

6. SON DEVİR OSMANLI ULEMASI, SADIK ALBAYRAK

Sadık Albayrak tarafından telif edilen biyografi kitabı: *Son Devir Osmanlı Uleması*, adından da anlaşıldığı üzere, Osmanlı Devletinin yıkılmasından önceki son çeyrek yüzyılın ilim adamlarının sicilini ortaya koymaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Şeriyeye Sicilleri Arşivindeki dokümanlardan faydalanılarak hazırlanan eserde yer alan yaklaşık 2845 biyografi alfabetik olarak tertip edilmiştir. Eser, biyografi sahibinin ilmî seviyesi, devlet görevleri ve doğum yerlerine göre tanzim edilmiştir.

Mehmet Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî'si* ile Bursalı Mehmet Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri'*ne bir zeyil durumundaki eser beş cilt halinde 1980 yılında İstanbul'da yayınlanmış, daha sonra İstanbul Belediyesi tarafından ikinci baskısı yapılmıştır.⁷

7. ARAPÇA DİLBİLGİSİ KİTAPLARI KATALOĞU, SADÎ ÇÖĞENLİ

M. Sadi Çöğenli tarafından hazırlanan *Eski Harflerle Basılmış Arapça Dilbilgisi Kitapları Kataloğu*, Osmanlı döneminde Türkler için Arapça nahiv ve sarf alanında Osmanlıca olarak yazılan dilbilgisi kitaplarıyla Araplar için hazırlanmış Türkçe Dilbilgisi kitaplarını konu almaktadır. Kitap isimleri alfabetik olarak tertip edilmiş, eserin sonuna da bir indeks eklenmiştir.

Sami Bey: Hayatı ve Eserleri, (İstanbul: 1934); Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, (Ankara: 1949); a.mlf., *Şemsettin Sami*, (Ankara: 1969); Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: 1976), 2: 1074-1077; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, (İstanbul: 1987), 2:73-92; Ömer Faruk Akün, "Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sâmî" (Şemseddin Sâmî, Temel Türkçe Sözlük içinde), (İstanbul: 1985), VII-XX; a.mlf., "Hayatı, Eserleri ve Türklüğe Hizmetleri ile Şemseddin Sâmî" (*Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî [tıpkıbasım] içinde*), (İstanbul, 1998), 1-32; a.mlf., "Şemseddin Sâmî", *İA*, 11:411-422; İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, (İstanbul: 2006), 76-78, 188-192, 707-708; Sami Frashêri-Vepri, *Bibliografia, Kumtesat*, (Üsküp, 2006) (ölümünün 100. yılı münasebetiyle 19-20 Kasım 2004'te Üsküp'te düzenlenen uluslararası sempozyumun bildirileri); *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (ed. Ali Çaksu), (İstanbul: 2006), 71-126; Nuri Sağlam, "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Millî Tiyatro Anlayışı ve Şemseddin Sâmî'nin Besa yahut Ahde Vefâ Adlı Piyesi", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul, 1999, 199-207; Çiğdem Balım, "Sâmî, Shems ül-Dîn Frâsheri", *El²* (İng.), 8/1043-1044; Rekin Ertem "Kâmûsü'l-a'lâm", *TDEA*, 5/ 138-139; Mustafa Kutlu, "Şemseddin Sami", *TDEA*, 8: 129-131; Akün, Ömer Faruk, "Şemseddin Sâmî", *İA*, 11:417; Ayhan Aykut, "Ansiklopedi", *DİA.*, (Ankara 1996), 3: 223; Uçman, Abdullah, "Şemseddin Sâmî", *DİA.*, İstanbul 2010, 38: 519-523.

7 Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, (İstanbul: Cantaş Yayınevi, 2016), 484.

Osmanlı döneminde yapılmış dilbilgisi çalışmaları için önemli ölçüde ışık tutan bu katalog, 1991 yılında Erzurum'da yayınlanmıştır.⁸

8. ARAP EDEBİYATINDA KAYNAKLAR, SADİ ÇÖĞENLİ-KENAN DEMİRAYAK

Müellifler, bu kitabı yedi bölüm halinde hazırlamışlar. **Birinci bölüm:** Bu bölümde ansiklopedik edebiyat kitapları, şiir mecmuaları, şiir divanları, edebî tenkit ve belâğat kitapları, edebiyat târihi, atasözleri ve aruz ve kâfiye ile ilgili kitapları tanıtmışlar. **İkinci bölüm:** Bu bölümde, lügat kitapları, filolojik eserler, gramer kitapları (nahiv ve sarf kitapları), şevâhid şerhleri, edatlarla ilgili eserler, gramer ekolleri ve ihtilaflar hakkındaki eserler tanıtılmıştır. **Üçüncü bölüm:** Bu bölümde Biyografya kitapları tanıtılmıştır. **Dördüncü bölüm:** Bu bölümde Ansiklopediler tanıtılmıştır. **Beşinci bölüm:** Bu bölümde Bibliyografya ve indeks kitapları tanıtılmıştır. **Altıncı bölüm:** Bu bölümde tarih kitapları tanıtılmıştır. **Yedinci bölüm:** Bu bölümde Coğrafya ve seyâhatnâme kitapları tanıtılmıştır.

Bu eser, toplam 336 sayfa olup 2000 tarihinde Erzurum'da genişletilmiş üçüncü baskısı yayınlanmıştır.

9. ARAP-İSLAM EDEBİYATI LİTERATÜR BİLGİSİ, KENAN DEMİRAYAK

Kenan Demirayak, tarafından telif edilen bu eser, yedi bölümden ibarettir. **Birinci bölümde:** Temel Edebiyat kitapları yâni Ansiklopedik edebiyat kitapları, Emâlîler, Mecâlis türü eserler, Muhâderât ve makâmaât türü eserler, inşâ, kâtiplik mesleğiyle ilgili eserler, siyâsetnâme, mizâh, masal, hikâye ve menkibevî eserler tanıtılmıştır. Aynı şekilde şiir mecmu'aları, şiir divanları, edebî tenkid ve belâğat kitapları, edebiyat tarihi kitapları, meseller (atasözleriyle ilgili) eserler, arûz ve kafiye ile ilgili eserler muhtevalarıyla birlikte tanıtılmıştır. Ayrıca her eser tanıtılırken bu eserleri neşredenler, baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

İkinci Bölümde: Bu bölümde, lugat kitapları, filolojik eserler, fıkhu'l-luğa, lahn ve tashîf, nevâdir, mu'arrab, iştikâk, fûrûk konusu, harfler ve edatlar, müzekker ve müennes, maksûr ve memdûd, ezdâd, müselles kelimeler,

8 Çöğenli - Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, (Erzurum), 283; Demirayak, *Arap - İ - lam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*, (İstanbul: Cantaş yayınevi, 2016), 589.

itbâ ve müzâvece konularıyla ilgili eserler tanıtılmıştır. Aynı şekilde gramer kitapları (nahiv ve sarf kitapları), gramer tarihi, ekolleri ve ihtilaflar hakkındaki eserleri, şevâhid şerhleri, Kur'ân ve hadis üzerinde yapılan çalışmalar, ğarîbü'l-Kur'ân, ğarîbü'l-hadîs, ğarîbeyn konularını (yâni Kur'ân ve hadislerdeki ğarîb kelimeleri), i'râbu'l-Kur'ân, i'râbu'l-hadîs, vücûh ve nezâir ve luğavî/filolojik tefsirlerle temel hadis kitapları tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Üçüncü bölüm: Bu bölümde genel biyografya kitapları, umûmî eserler, bölgesel biyografî eserleri, kadın biyografileri, edip ve şâir biyografileri, dil ve gramer âlimlerinin biyografileri, sahâbî biyografileri, felsefe ve âlimlerin biyografileri ve ensâb kitapları tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Dördüncü bölüm: Bu bölümde Bibliyografya ve indeks kitapları tanıtılmıştır. Yâni kitap ve makale bibliyografyaları, Kur'ân indeksleri, hadis indeksleri, şiir indeksleri ve mesel (atasözü) indeksleri tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Beşinci bölüm: Bu bölümde tarih kitapları tanıtılmıştır. Yâni siyer ve meĝâzî kitapları, genel tarih kitapları, devlet ve şehir tarihleri tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Altıncı bölüm: Bu bölümde genel coğrafya kitapları ve seyahat-nâmeler tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Yedinci bölüm: Bu bölümde Ansiklopediler tanıtılmıştır. Ayrıca bu eserleri neşredenler ve baskı yılları ile baskı yerleri belirtilmiştir.

Bu eser, toplam 717 sayfa olup Cantaş yayınları tarafından 2016 tarihinde İstanbul'da yayınlanmıştır.

10. Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, I-XI,

Bu eser, İhsan Işık tarafından hazırlanmıştır. Yazar, bu eserinde ilk önce tarih, felsefe, sosyoloji, din, folklor, siyasetle ilgili eserlerin yazarları hakkında tanıtım yapmış, onlara dair başka yazarların görüşlerine değinmiş ve her yazar hakkında kaynakçaya yer vermiştir. Binlerce güzel şiir ve öykü örneği, binlerce roman ve tiyatro eserinin tanıtımını yapmıştır.

Sosyal bilimler alanında eser telif eden bilim ve düşünce adamları arasında ayırım yapmadan inceleme konusu yaptığı bu çalışmasına, 1980 yılında başlamış ve 1990 yılında bitirip "Yazarlar Sözlüğü" ismiyle yayınlamıştır.

Bu kitabın ilk basımında 1700 yazarın biyografisi bir araya getirilmiştir. Bu çalışmanın en önemli özelliği, 1990 yılına kadar hiçbir kaynakta biyografi bilgisi bulunmayan 500'den fazla yazar hakkında ilk kez bilgi verilmiş olmasıdır. Yazar sürekli bu eserine yeni biyografiler ilave ederek Eylül 2006'da bu projesini tamamlamıştır. Neticede 10300'ü aşkın yazar hakkında yeni ve kapsamlı bilgiler bu eserde verilmiştir. Eserdeki biyografiler alfabetik olarak verilmiştir. Bu eser 10 büyük cilt, 4840 sayfadan ibaret olup onda beş bin beş yüz civarında yazar fotoğrafı verilmiştir. Bu eserin, ikinci baskısı Elvan yayınevi tarafından 2007 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır.

Eserden faydalanmayı kolaylaştırmak için 10. cildin sonuna alfabetik bir indeks ilave edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: İslam düşüncesi, zengin kültürel bir mirası ortaya çıkarmıştır. Çok farklı alanlara yayılan bu mirası kayıt altına alma çabaları, geriye doğru Muhammed b. İshâk b. Ebî Yakub en-Nedim'in (ö. 380/990) *el-Fihrist* adlı çalışmasına kadar uzanmaktadır.

İbnu-Nedim'in *el-Fihristi*'yle başlatılan kültürel mirasın bir tür sayım ve tespit ameliyesinin yazım dili uzun bir süre sadece Arapça olarak devam etmiştir. Ancak son iki yüz yılda farklı dillerde de bu türden eserler, kaleme alınmıştır.

Latin alfabesi ve Osmanlıca, bu türde yazılan eserler için kullanılan yazım dili veya karakterlerindedir. Latin alfabesiyle veya Osmanlıca yazılmış bu türden 9 adet eserin varlığı tespit edilmiştir.

Bu eserlerde islâmî eserlerin müellifleri, onların şerh ve hâşiyeleri ve zeyilleri tespit edilmiş, onların yayınevlerine ve baskı tarihlerine yer verilmiştir. Ayrıca yazma halindeki çok sayıda eserin dünyanın hangi kütüphanesinde bulunduğu, numarası ile birlikte tespit edilmiştir. Eserlerin bu nitelikleri, onları araştırmacılar için vaz geçilmez kıldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akçura, Yusuf. *Türklük Fikri - Türkçülük Cereyanı - Türk Ocakları - Türk Yılı*. İstanbul: 1928.

Abdurrahman Bedevî. *Mevsû'atu'l-Müsteşrikîn*. Beyrut: dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1980.

- Aksüt, Ali Kemalî. *Profesör Mehmet Ali Aynî. Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: 1944.
- Akün, Ömer Faruk. “Hayatı, Eserleri ve Türklüğe Hizmetleri ile Şemseddin Sâmî”. (*Şemseddin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî [tıpkıbasım]* içinde). İstanbul: 1998.
- Akün, Ömer Faruk. “Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sâmî”. (*Şemseddin Sâmî, Temel Türkçe Sözlük* içinde). İstanbul: 1985.
- Akün, Ömer Faruk. “Süreyyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 247-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Akün, Ömer Faruk. “Şemseddin Sâmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 411-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Aykut, Ayhan. “Ansiklopedi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 223. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- BA, Mülga Dâhiliye Nezâreti. *Sicill-i Umûmî Defterleri*. nr. 113.
- Balım, Çiğdem. “Sâmî, Shems ül-Dîn Frâsherî”. 8: 1043-104. *El²* (İng.).
- Baliç, İsmail. “Geschichte des arabischen Schrifttums”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*. İstanbul: 1976.
- Banarlı, Nihad Sami. *RTET* (1978), 2: 1078.
- Bedevî, Abdurrahman. “Carl Brockelmann”. *Mevsû’atü’l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, 1993.
- Bursevî, Mehmet Tâhir. *Osmanlı Müellifleri I-III*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, 2000.
- Bursevî, Mehmet Tâhir. *Sicill-i Osmân I-II*.
- C. Woodhead. “Türeyyâ”. 10: 450. *El²* (İng.).
- Cumhuriyet*, nr. 25, 10 Rebîülâhir 1344 – 29 Teşrînievvel 1341-1925.
- Çöğenli, Sadî - Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum 2003.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. *Şemsettin Sami Bey: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: 1934.
- Demirayak Kenan. *Arap –İslam Edebiyatı, Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Duru, Kâzım Nâmi, “Türkçe Sarfın Mûcidi”, *TY*, y. 1, nr. 24 (5 Teşrînievvel 1328).

- Ebû Süleymân, Abdülvehhâb İbrâhim. *Kitâbetü'l- bahşi'l-'ilmî*. Mekke: 1403/1983.
- Ebu'l-Kâsım Sehâb. *Ferheng-i Hâverşinâsân*. Tahran: ts.
- Edib, Halil. "Ziyâ-i Elîm". *Beyânülhak*. sy. 17-18. İstanbul: 1324-26.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: 2006.
- Ergin, Osman Nuri. *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*. İstanbul: 1937.
- Ertem, Rekin. "Kâmusü'l-a'lâm", 5: 138-139.
- Gölpınarlı, Abdülbâki: *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: 1931.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin. *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün neşriyat, 1946.
- Hamîdullah, Muhammed. "Carl Brockelmann (1868-1956)". *İTED*, 7: 243-248. (1984).
- Hartmann, Martin. *Unpolitische Briefe aus der Türkei*. Leipzig: 1910.
- İsmail Hakkı. *Şemseddin Sâmî Bey*. İstanbul: Vatan kütüphanesi, 1893.
- Kanar, Mehmet. "Geschichte der Arabischen Litteratur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14: 35-37. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: dergâh Yayınları, 1987.
- Kara, İsmail. "Sicill-i Osmânî". *TDEA.*, 8: 11.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *el-Müstedrek 'alâ mu'cemi'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetu er-risâle, 1985.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: 1957.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel bl. nr. 4519, 4: 249.*
- Kerimof, Fatih. *İstanbul Mektupları*. Orenburg: 1913.
- Kutlu, Mustafa. "Şemseddin Sami", *TDEA.*, 8: 129-131.
- Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- M. Mansuroğlu. "Carl Brockelmann (1868-1956)". *TDED*, 8: 109-112 (1958).
- Medkûr, İbrâhim. "Carl Brockelmann el-Bibliyûcrâfi". *MMLA*. (1969)

- Muallim, M. Cevdet. "Osmanlı Müellifleri ve Zeyli Miftâhu'l-kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi". TDEA.
- O. Spies. "Verzeichnis der Schriften von Carl Brockelmann". *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther – Universität Halle – Wittenberg, Gesellschafts Wissenschaftliche Reihe*. VII/4, Leipzig: 1938.
- Ömer, Abdülmennân. "Brockelmann". *UDMİ*, IV/1.
- Özcan, Abdülkadir. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tezler*. İstanbul: 1984.
- Özcan, Abdülkadir. "Mehmet Süreyyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 528-529. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Süreyya Bey, Mehmed". *Türk Ansiklopedisi*. 30: 145-146, Ankara: 2002.
- Sağlam, Nuri. "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Millî Tiyatro Anlayışı ve Şemseddin Sami'nin Besa yahut Ahde Vefâ Adlı Piyesi". *İlmî Araştırmalar* 8, (1999): 199-207.
- Sezgin, Fuat. *GAS (Ar.)*, I/1, mütercimim sunuşu, s. 5-6.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. Leiden: 1967-84.
- Sırrı Levend, Agâh. *Şemsettin Sami*. Ankara: 1969.
- Sırrı Levend, Agâh. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*. Ankara: 1949.
- Sırrı Levend, Agâh. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Şeref, Abdurrahman. *Târih Musâhabeleri*. İstanbul: 1339.
- Uçman, Abdullah. "Şemseddin Sâmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 519-523. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Utbe, Abdurrahmân. *Ma'al-Mektebeti'l-'arabiyye*. Beyrut: 1978.
- Üçok, Babinger. "Turaiyâ Meĥammed". *EI (Fr.)*, 4: 778-779.
- Vahyî, Muallim. *Müslümanlık ve Türklüğü Yükseltmeye Çalışanlardan: Bursalı Tâhir Bey*. İstanbul: 1335.
- Vasfî Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bursa: Teknik Kitabevi, 1970.
- Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed. 'Alâm, I-VIII. Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, t.y.